

621

TOPIC:

BIRTH

INFORMANT: Lof

VENINA VUIYASAWA (F. 46 YRS)

PLACE OF ORIGIN:

NAYAWA SIGATOKA

NADROGA

PLACE OF INTERVIEW:

WALESI LIGAIRI

DATE:

2 / 2 / 84.

INVESTIGATOR:

WALESI LIGAIRI.

Na i tukutuku ni sucu ni gone e talanoataka tiko oqo ko Venina Vuiyasawa, e baleti rau tiko na luvena drua i valu, ka rau a sucu e na i ka tini ka ono ni Epereli 1977. E liu, e ra se dau laurai ga na marama vakavuniwai vei ira na yalewa vuku, ni se sega na vale ni bula. Ia, ni kua, ni sa tko sa rawa rawa na veika oqo, oya na nodra laki laurai e dua na marama vua e dua na Vuniwai, ni sa tiko vua na gone, se sa kunekune tiko.

E na gauna ga sa kunekune tiko kina ko Venina, e a sa laki laurai tiko e vale ni bula levu ga e Suva, ka mani tukuni vua ni na rawa ni drua na luvena e na kalevu ni ketena, oqo e na gauna e se tiko kina vakaveiqaravi ko Kurusaqila. Ia, e a nuitaka tu kina ko koya me yalewa na luvena, ka ni gauna oqo, e a kilai tiko kina e Viti ni sa na lako tiko mai na Ranadi mai Peretania e na i ka tinik ka ono ni Epiireli 1977, ka gole ki Labasa e na i ka tinikavitu ni siga. E na ka tini ka ono ni siga, e sa taratara kina ko Venina, ka mani sucu mai, ka mani drua i valu, ko rau na luvena. E a tu na via lako nei Venina ki na wavu, me laki raica na Ranadi, ka mani sote kaya koto na dredre ni vakasucu ni katakata na siga, ka sega ni rawa na veitoso

yaki. E na gauna e a vakasucu kina na marama oqo, e a culai e na i cula me rawa ni moce ka me kau ki vale ni vakasucu, me laki sucu. E na gauna e sa sucu kina, sa qai tarogi koya o Vuniwai ni kila vakacava ni na sucu e na siga Tusiti oya? A sa qai kaya yani o koya, au niu bere niu dau sucu, au dau kila na siga au dau sucu kina.

Na nona sa moce tu na marama oqo, e vale ni vakasucu, e vaka ga me vakila ni sa wai cevata vakadua tu na vanua e davo tu kina ka ni ka e qai tara yani, e sa liliwa ga mai. E ratou duri tu e yasana na Vuniwai kei rua na marama, e na nodra tou veivuketaka na nona vakarau sucu.

E na gauna e a sucu kina na nona ulumatua, ko Venina, e a vakasucumi koya na Vuniwai ni Samoa, ka na karua ni gone, e rau na drua. E a vakasucumi rau ko Vuniwai Tuidraki. Ia, na vakasucu ni marama, e dau ka qarauni sara. Vaka levu, gunu yaqona ni valagi ko ira na tina ka ra kunekune tiko ka oqo, e rawa ni vakavuna na leqa ni tina ni gone kei na gone ni sa na sucu mai. E dodonu me cakava kina na matanitu e dua na ka e na ka oqo, me kua ni ra leqa kina na i solisoli e ra sa lako mai e vuravura. E levu sara na marama, e ra sa vuli vinaka ka ra cakava e so na i tovo tawa kilikili. Au vinakata, me kua na mataqali i tovo oqo, me kua na gunu yaqona ni valagi. E levu na gone yalewa, e ra sa lako tu ga vakaveitalia e Suva, ka vinaka me ra kauwaitaki, ni levu vei ira oqo, e ra dau bukete ka kau yani ki vale ni bula me sa qai laki wili tu vakaluvani yali na luvedra. E dodonu me kawaitaki ira na soqosoqo ni taukei, ka me lesu tale mai kina na i tukutuku makawa se lawa makawa e na gauna e liu. Ko au, e va na luvequ, e taravi rau na drua, e dua na yalewa ka a sucu mai Lautoka, na gone oqo. E a sucu oti ka mai davo tu yani e vale ni bula, me macawa tolu ka luvequ rairai vinaka taudua oqo. E vaka toka na i rairai ni ~~dx~~ yalewa ni loma ka ulu balavu vinaka. Ni kua, e sa yabaki ono toka, au qaravi ratou tu ga na luvequ, o koya ga e dau tauvimate, au dau kauta sara ki vale

ni bula, me ratou dou cula e na penisilini kei na i cula ni tatarovi ni gaga. Au dau maroroi iratou sara na luvequ, niu sa kila tu na dredre ni veisusu vaka tina. Au talanoataka tiko na i tukutuku oqo niu vinakata me ra maroroi na gone, na tina talega me ra dui maroroi ira ka me cuqeni tikoga na veika taucoko ni noda bula na i taukei. Na watiq, e turaga ni Nairai, x ia, o au, au yalewa ga ni Nadroga, na tamai watiq e nodra turaga mai Lawaki, ka qarava sara ga o koya na vakamamaca vua na ranadi, na siga oqo, e dodonu meda vakaraitaka kina na noda i valavala vakaturaga, ka me da colata na i tavi e soli vei keda. E na gauna e ya caka tiko kina oqo na vei qaravi vua na Ranadi, au sa vakasucu toka kina ka sucu e liu, na luvequ, ko Ratu Ilaitia, ka oti e tinikalima na miniti, e a sucu na i kasa ni ~~dux~~ drua, o koya e gone. Au vakila na mama ni vakasucu vei rau na luvequ. Oti noqu vakasucu, au sa laki vakacegu, ka mani mai soli na mequ wai na vuniwai. Ea, tarogi au ko Vuniwai, seu mosi, au kaya vua ni sega, au sa vinaka tale tu oqo, ka sega niu mosi mada ga, au vinakata ga meu moce mada.

Na yacai luvequ ulumatua ko ~~Asenaca~~ Lagilagi Vuiyasawa ka vakayacatoka vei ratou na mataveitacini ka kuru. E ratou veitacini rua tiko kina na yalewa. Ko rau na drua e yacadra tiko ko Ratu Ilaitia Bainivalu Vuiyasawa kei Ratu ~~Ilaitia Bainivalu~~ Kaminieli ka vakayaca vua na Komai Lawaki ka turaga toka ni kua mai Nairai. O ratou na luvequ, e ratou vakayaca toka vei ira na turaga ka ~~xx~~ ni luvequ gone, e vakayaca tiko i Nadroga ka tolu tiko na yacanako Adi Iliseva Masau ka katolu ni yacana. E vakayaca vei Arieta Veisamasama na yaca mai Macuata, ka volai toka e na vola ni sucu na yaca ko "Eta".

Ni kua, e toso vinaka tiko na vuli nodratou na luvequ, ka ratou gone bulabula sara. Au, sa dau vakarogoca tu ga na i tukutuku ka dau lako mai na ratio vei ira na marama baleta na vakasucu. Au sa dau muria tu ga na veika oqo, ~~dau~~ meu raica na veika vinaka ka vakasalataka tiko mai na Vuniwai.

E da sa kila ni sucu e vica vata na yalewa, e na vei valenibula. E vaka kina e Lautoka kei na vanua oqo. E ra sa rogoca tu beka ga na i vakasala ni vuniwai. Na kena i vakadinadina e rua na yalewa ka rau tiko mai Namoli ka dua vei rau na noqu yaca. E rau a vakasucumi rau ga e Lautoka e na nodrau dau vakaroro i tukutuku ga e na ratio. Koi au saraga, au a vakasucumi taciqu, kau vakayacana na gone. Ni kua, au sa cakava tiko na cakacaka vakaveiqaravi, au sega ni vakaivola, au veiqaravi ga vei ira na tauvimate, meu veivuke tu kina. Ni ra sucu na taciqu, au sa vakasavasavataki koya ga, au ologa na gone e na i sulu vakatoga, au kauti rau sara ki na valenibula. Ni kua, e sa yabaki tini ka ono na gone ka sa yalewa tu. Na kau yani ki vale ni bula ni gone oqo, e vakasavasavataki ka culai koya ko Vuniwai, ka tarogi koya ko Vuniwai, ke sa mamada, ka vinaka sara tu ga na i tuvaki ni yagona. Na gone oqo, e rau qai sucu taravi koya tale ga e rua na drua. Ni sa sucu oti, au sa qai maroroya na nona i vicovico ka me qai laki bulu, ni sa olo oti e na dua na tiki ni sulu. Ko au, au sega ni vulica na cakacaka vakanasi, au dau rogoca tu ga e na ratio, kau vakamura tu na veika e tukuni mai kina. Niu sa qai veivakasucumi oti ga, au kauti taciqu sara ki curu, kau laki tukuna vua na nona Private Doctor ko Doctor Singh ka dau laurai tiko kina ko taciqu. E mai taroga na vicovico kau tukuna ni sa bulu oti ka sa mamada ko rau na veitinani. Au tukuna vua, niu sa day cakava tu eso na cakacaka e vale ni bula, kau dau tu talega kei ira na Valagi, kau kila mai kina na cakacaka oqo. Ia, sa tukuna vei au, ko Vuniwai, ke oti e rua na vula ka se moli tiko ga kina se tauvimate na taciqu, meu qai kauti koya yani ki vale ni bula me laki laurai. Na i tokatoka ni nona davo tu na gone, sa gole mai e dua mai Laselase, ka mai vakayacana na gone. Ni kua, niu dau lako yani ki Nasigatoka, au dau kawaitaki vakeleyu sara e na noqu laki vakayacora na i tavi bibi oqo, e na vanua oqo. Au sa kilai tu e na noqu dauveivuke kau dau veivakabulai vei ira na marama, turaga, ka vakakina vei ira na gone. Au sa dau kerei ira sara talega na yalewa e ra sega

vakaluvēni tu, ka vakakina ko ira na Idia, loma kei ira e so tale na dui kaikai. Niu dau raici ira oti, e ra sa qai dau gole ki vale ni bula mera laki laurai kina, ka ra qai dau laki x-ray.

Na noqu, turaga, e a vakamautaki au ga niu a vakabulai koya. E sa dau lako mai vei au, meu mai raici koya ka dau lesu tale, ka gauna ga e qai bula kina, mai na mate e tu kina, au sa mani mai tiko vata kei koya ka mani vakamau sara kina me yacova ni sa va tu ni kua na luvei keirau. E levu, sara na marama e ra tu oqo, ka ra kila tu na noqu a dau qaravi ira tu e na gauna e liu, e ra sa tu ga ~~e~~ oqo e na veivanua e Suva ka ra sa kila tu na wai me ra gunuva. Kevaka e ra sa na kunekune, se ra sa taratara tiko. E ra dau vulica na lose ni medra wai, ka me lose vakasosoko, me qai ginuvi tiko e na loma ni tolu se va na vula me lako vakavinaka kina na vakasucu. Oqo, na wai weliwelia, au dau solia talega na wai ni tadoka, ni sa sucu oti e dua na yalewa, me kua ni qai dau tauvi mate kina, Oqo e vakatiko na totodro, e levu na wai e na ~~w~~ tukuni mai, ia, e sega ni wai ga oqori. E vinaka ka veivuke, ka rawarawa ni laukune e veiyasa ni vale. Ni kua, e sa tauva vakalevu na marama na cancer ni sucu, na stroke, na misila, na mate ni suka, oqo ni dau sega tu na medra wai vakaViti, se wai me tarova na weimate e so. Ni ra dau gole ga yani na marama, au dau vakarautaka mai na medra yaqona, ka oti ga, na gunu yaqona, au sa na saga sara meu kila na nodra mate. Ka niu gunu oti ga, na bogi ga oya, au na tadra kina na leqa se mate e tiko vua na marama oqo, kau na qai kila kina se na mataqali wai cava meu sdia vua e na nona mate ni marama e sa kauta wavoki voli oqo. E levu na marama qase ni kua, e sega soti ni tauvi ira na mate, baleta ni ra dau gunuva tu na wai vakaviti, e liu, ka ni sa levu mai oqo na vuku, kei na vakavalagi, e sa qai oso ga yani na tina bukete kei ira na kunekune ni ra sega ni qarauna na nodra bula, ka levu vei ira, e ra sa tara tu na yaqona kei na tavako ni valagi. Na sucu, me kua ni vakayagataki vaka levu na sucu mai na kava, ni sucu ga e na solia na tinatina, e sucu bulabula

taudua. Ogo na i tukutuku ka solia vei keda ko Venina Vuiyasawa me baleti ira na tina kei na gone, na nodra sucu kei na nodra maroroi e vinakata o koya me ra kania vakalevu na tina na veimataqali draunikau, na bele, rourou, ota, na ika kei na kakana ni waitui ka me to vinaka tiko na sucu ni tina me caka tiko ga na tko bulabula. E marama ni Mayawa, Sigatoka ko Venina Vuiyasawa ka tiko ga e Raiwai, Suva. E sa vakanuinui vinaka tu ko Venina, ni na rogoci ka vakayagataki e so na i talanoa e sa tukuna oti toka ka me ra tko ka maroroi ira tiko na veimarama e Viti, vakabibi, e na gauna ni nodra vakasucu.

Vinaka vakalevu.

SA OTI.